

gelenek ve modern arasında bilgi ve toplum

editör:
M. Hüseyin Mercan



yedirenk

© Yedirenk, 2013

Sertifika no: 17313

Yedirenk, İz Yayıncılık kuruluşudur

Yedirenk: 22

İLAM 05

ISBN: 978-975-355-968-3

İstanbul, 2013

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul

telefon: (212) 5207210

faks: (212) 5115791

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık (Sertifika no: 22953)

Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

GENÇ AKADEMİSYENLER BULUŞMASI V

Gelenek ve Modern Arasında Bilgi ve Toplum

Editör:

M. Hüseyin Mercan

İçindekiler

YAZARLAR HAKKINDA	7
ÖNSÖZ	15
Bilgi Sosyolojisi Bağlamında Anlayıcı Yöntemin İmkânı ve Sınırlılıkları: Dilthey ve Weber Örneği İSLAM CAN	17
Gündelik Hayat ve Bilgi Gerçekliğinin Sosyolojik Analizi MEVLÜT YILMAZ	41
Foucault'da İktidar-Bilgi İlişkisi Bağlamında Toplumsal Denetim BARIŞ TUNÇ	67
Küreselleşme ve Değişen Toplumsallıklar MAHMUT KAYA	99
Bir Düşünce Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç FARUK KARAARSLAN	127
Sufilerin Ahlaki Değer Odaklı Toplumsal Hiyerarşi Anlayışları HACI BAYRAM BAŞER	145
İslam Düşünce Geleneğinde Tabiat Tasavvuru: Bediüzzaman Örneği AYŞE BETÜL TEKİN	161
Türkçeye Tercüme Edilen Siyer Çalışmalarında Peygamber Tasavvuru RAHİLE KIZILKAYA YILMAZ	181

Bir Düşünce Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç¹

FARUK KARAARSLAN²

Giriş

Kadim bir düşünce geleneğinin mirasçısı olmamıza rağmen, neden nevi şahsına münhasır bir sosyal bilim geleneği ikame edemediğimiz sorusu, ülkemizde sosyal bilimlerle uğraşan birçok düşünce adamının zihninde yer etmiştir. Uzun yıllardır üzerinde durulan bu soru, birçok tartışmaya kapı açmış ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kendine has bir sosyal bilim geleneğinin oluşturulamamasına ya da bu durumun pratik hayattaki karşılığı olan yaşanan toplumsal problemlere yerel kültürel kodlardan yararlanarak cevap arayışına girecek bir bakış açısının geliştirilememesine dair yapılan tartışmaların tamamı, "aydın" probleminde düğümlenmektedir. Tartışmaların bir diğer boyutu, içerisinde aydın yetiştirebilecek sosyal ve kültürel sermayeye sahip toplumsal alanlarımızın var olup olmadığı ya da bu toplumsal alanların nasıl oluşturabileceği sorunudur. Bilgi, toplum ve aydın ekseninde dönen tüm bu tartışmaların çözüme kavuşturulmasının yegâne yolu, yeni bir paradigma ortaya koyma çabasını benimsemiş aydınların yol izlerini takip etmektir. Hele ki bizim düşünce dünyamıza nispeten daha ya-

1 Bu çalışma Entelektüelliğe Eleştirel Bir Yaklaşım: Aliya İzzetbegoviç Örneği adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün gözden geçirilerek yeniden yazılması ile oluşturulmuştur.

2 Öğretim Görevlisi, Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

kın bir düşünce adamının yol izlerini takip etmek, hem kültürel kodlarımıza kolaylıkla geri dönebilmemize imkân vermesi açısından hem de takip ettiğimiz düşünce adamının fikrî tahakkümünün altına girme tehlikesinden kurtulabilmemiz açısından son derece önemlidir. Bu sebeple bu çalışmanın konusunu; düşünce dünyasında ve siyasal/sosyal hayatında içinde bulunduğumuz tarihsel koşulların fikrî hegemonyasından kurtulmaya çalışmış, yeni bir paradigma inşa etmenin yollarını aramış olan bir düşünce adamı olan Aliya İzzetbegoviç'in toplumsallaşma süreci ve düşünce adamı profilidir.

İzzetbegoviç, düşünce adamlığı ve siyasetçi kimliğini bir arada başarılı bir şekilde taşıyan ender kişilerdendir. Bu yönüyle o, yirminci yüzyıla damgasını vurmuş birisidir. Şüphesiz onun, bir halkın kurtuluş mücadelesinin lideri, yeni kurulan bir ülkenin yöneticisi ve iki kutuplu dünyada üçüncü yol fikrini ortaya atan bir düşünce adamı olarak tarih sahnesine çıkmasına rağmen, günümüze kadar müstakil bir çalışmada incelenmemiş olması bizim düşünce dünyamızın bir eksikliğidir. Bu eksiklik, aynı zamanda neden bir sosyal bilim geleneği ikame edemediğimiz sorusunun da cevaplarından birini oluşturmaktadır.

İzzetbegoviç'in dördü müstakil, biri konuşmalarından derlenmiş beş adet eseri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, özellikle hapishanede tuttuğu bir kısmı kaybolan bir kısmı da İzzetbegoviç tarafından yayımlanması uygun görülmeyen notları mevcuttur. Eserlerinin üç tanesi onun düşünce dünyasını, siyasal duruşunu ve bilgi birikimini ortaya koyarken diğeri biyografisinden ve Bosna-Hersek savaşına dair notlarından oluşmaktadır. Onun eserleri, hem tarih sahnesinde üstlendiği rol hem de sosyal bilimlere yönelik derin bilgi birikimi sebebiyle İngilizce, Almanca, Türkçe, Arapça vb. dillere çevrilerek okunmuş, tartışılmış ve üzerine yorumlar yazılmıştır. Bu durum onun lider kişiliğinin yanı sıra bir düşünür olarak hafızalarımıza kazınmasına sebep olmuştur. Onu bilgi ve toplum açısından analiz edebilmek için düşünce dünyasının oluşumuna etki eden faktörlere odaklanmak gerekmektedir.

Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyasına Etki Eden Siyasal-Toplumsal Faktörler

Şüphesiz Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyasının oluşmasına etki eden faktörlerin başında onun yaşadığı tarihsel, sosyal ve siyasal ortam gelmektedir. 1925 ile 2003 yılları arasında yaşayan İzzetbegoviç, yaşadığı bölge itibari ile birçok siyasal ve sosyal olaylarla karşılaşarak çoğu kimsenin sadece teoride okuduğunu pratikte tecrübe etme imkânına sahip olmuştur. Yaşadığı dönemde krallık sistemini, komünist rejimi, İkinci Dünya Savaşı'nı ve sosyalizmin çöküşünü bizzat kendi yaşamından okuyabilen İzzetbegoviç'in aktif olarak içinde bulunduğu siyasal çalkantılar, düşünce dünyasının oluşması açısından son derecede verimli olmuştur. İçinde bulunduğu siyasal ortam, onu eleştirel bir bakış açısına sevk etmiş, bu eleştirelilik sebebiyle içinde yaşadığı coğrafyanın felsefesini anlamaya çalışarak kendi düşünce dünyasını ortaya koymuştur.

İzzetbegoviç'in içinde yaşadığı sosyal ve coğrafi koşullar da onun düşünce dünyasının şekillenmesine katkı sağlamıştır. Avrupa'nın ortasında Müslüman bir toplumda yaşaması ve Müslümanlığı kabul ettikten sonra kendi inanç biçimini her türlü ideoloji ve dine karşı savunmak durumunda kalması, onun düşünce dünyasını ve bilgi birikimini geliştirmiştir. Coğrafi olarak Avrupa tarafından dinî olarak Hristiyanlığı benimsemiş toplumlar tarafından çevrelenmiş bir ortamda yaşayan İzzetbegoviç, çevresinde antitez olarak kabul edilen İslam dinini seçmiş; böylelikle Avrupalı bir Müslüman olarak Doğu ve Batı arasında durabilmenin zorluklarını yaşamıştır. Bu zorluklar, aynı zamanda ona düşünsel anlamda çok verimli bir kaynak oluşturmıştır. Avrupalı olması sebebiyle Avrupa ve Hristiyan düşünce dünyasını tanıma imkânı bulan İzzetbegoviç, Müslüman olması sebebiyle de İslam'ın temel referanslarını ve İslam felsefesini okuma imkânı bulmuştur. Böylelikle İzzetbegoviç hem "Doğu" düşünce dünyasından hem de "Batı" düşünce dünyasından beslenmiş ve ne Doğu'nun muhafaza

zakâr mistik yapısının içine sıkışmış ne de batının ötekileştirici, ben merkezli anlayışına teslim olmuştur.

En kaba hâli ile İzzetbegoviç'in düşünce adamı olarak tarih sahnesine çıkmasını, onun kişisel hayatını oldukça zorlayan, fakat düşünce adamı olarak onu besleyen bu verili faktörlerin yanı sıra; yaşadığı siyasal sistem, aile hayatı, Genç Müslümanlar Derneği, hapishane hayatı ve siyasal pratikleri alt başlıkları bağlamında analiz etmek gerekmektedir.

İçinde Yaşadığı Siyasal Sistem

İzzetbegoviç'in içinde yaşadığı siyasal sistemleri anlamadan İzzetbegoviç'i tam manasıyla anlayabilmenin imkânı yoktur. Bosna Hersek'in yakın dönem siyasal tarihini onun hayatından okumak mümkündür. Her zaman siyaset ile iç içe bulunmak ve yaşadığı her siyasal sistemde muhalif olmak zorunda kalan İzzetbegoviç'i tarih sahnesine çıkaran başat unsur, içinde yaşadığı siyasal sistemdir.

İzzetbegoviç cumhurbaşkanlığı yaptığı döneme kadar üç farklı yönetim şekli altında yaşamıştır. Bunlardan birincisi Boşnakların nüfusunun yeterli olmasına rağmen temsil edilemediği, Hırvat, Sloven ve Sırp'ların baskın oldukları Yugoslavya Krallığı (1914–1941); diğeri İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın ikame ettiği Hırvat Usulaşa yönetimi (1941–1945) ve üçüncüsü Sırp'ların yönetiminde etkin olduğu, Tito'nun uzun yıllar yöneticiliğini yaptığı Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (1945–1989)'dir.³ Kendi cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemi de ekleyecek olursak İzzetbegoviç'in hayatı boyunca dört farklı siyasal rejim altında yaşadığını söylemek mümkündür. Yani İzzetbegoviç krallık, faşist, sosyalist ve demokratik yönetim biçimlerinin tamamını kendi hayatında tecrübe etme imkânı bulabilmiştir (Davutoğlu, 1996: 39). Bu, ona yönetim biçimlerinin tamamının teorik çerçevesi ile pratik hayattaki görünümle-

3 Bu dönemlerin ayrıntılarına vâkıf olabilmek için Neol Malcom'un Bosna adlı eserine bakmak mümkündür (Bkz. Malcolm, 1999).

ni kıyaslama imkânı vermiştir. Nitekim İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinde hem sosyalist, hem faşist, hem de krallık yönetim biçimini eleştirmiş ve bunların dışında yeni bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir.

İzzetbegoviç'in içinde yaşadığı üç yönetim biçiminde de Müslümanlar hiçbir şekilde temsil edilmemiş aksine baskı altında kalmış ve dinlerini özgürce yaşayamamıştır. Onun faşizme, sosyalizme ve krallık yönetimine karşı muhalif tavrı en temelde buradan gelmektedir. O, bu sistemlerin; küçük grupların, azınlıkların ve hatta bazen halkın çoğunluğunun özgürlüklerini kısıtladığını bizzat tecrübe etmiş ve bu sebeple özgürlüklerin rahatça yaşanabileceği alternatif bir yönetim arayışına gitmiştir. Onun soğuk savaş döneminde şekillenen iki kutuplu dünyayı aşma çabası en temelde böyle bir kaygıya binaen gerçekleşmiştir. Bu muhalefet, ona bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Daha doğru bir ifade ile günümüzde entelektüelliğin temel kaideleri arasında sayılan bir derdinin, kaygısının olması ile sonuçlanmıştır. Bu dert ve kaygı onu komünizm, faşizm, sosyalizm, liberalizm vb. ve bunlarla ilintili olan kavramlara yönelik okumalar yapmaya itmiştir. Böylelikle birçok siyasal sistemin arka planını öğrenme imkânı bulmuş ve kendi toplumuna uygun, her türlü inancın rahatça yaşayabileceği bir siyasal sistem modeli benimsemiştir.

Aile Hayatı

Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925 yılında Bosna Hersek'in bugünkü Bosanski Samaç kasabasında dünyaya gelmiştir. İsmi ni aldığı dedesi, Osmanlı ordusunda subaylık görevi sebebiyle Belgrat'tan Bosanski Samaç kasabasına tayin edilmiş, burada toprak satın alarak kısa sürede kasabanın ileri gelenlerinden olmuştur. Sonrasında Sırpların baskısından kaçan Müslümanların Abdülaziz tarafından bu bölgeye yerleştirilmesi ve zamanla bölgede Müslümanların çoğunluk hâline gelmesi sebebi ile bölgenin adı Aziziye olarak değiştirilmiştir. Dedesi, İstanbul'da askerlik yaparken Sıdika adında kadınla evlenmiş ve bu evlilikten

çiftin 5 tane çocuğu olmuştur (Arslan, 2003: 32). Bu çocuklardan biri Aliya İzzetbegoviç'in babası Mustafa'dır. Samaç'ta ticaret ile uğraşan Mustafa, ilk eşinin ölümünün ardından ikinci bir evlilik gerçekleştirmiştir. İzzetbegoviç bu ikinci evlilikten doğmuştur. Sonraki yıllarda Aziziye bölgesinin Hırvat milliyetçileri tarafından işgal edilmesi ve İzzetbegoviç'in babasının işlerinin kötüye gitmesi sebebiyle birçok Müslüman aile gibi İzzetbegoviç ve ailesi de Saraybosna'ya taşınmıştır. İzzetbegoviç, çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bir bölümünü burada geçirmiştir. Bir yıl Kur'an kursuna gittikten sonra Saraybosna'nın en meşhur lisesine kaydolmuş İzzetbegoviç sonraki dönemlerde eğitimini fen-niziraat ve hukuk alanında devam ettirmiştir.

Köklü bir aileden gelen İzzetbegoviç'in düşünce ve inanç dünyasının oluşmasında ailesinin çok yoğun etkileri vardır. Ailesinin, İzzetbegoviç'in kendisini dilediği gibi geliştirmesine imkân tanıyacak ortamı sunması ve onun okumalarına müdahale etmemesi dönemi itibari ile son derece az rastlanır bir durumdur. Bunun yanı sıra ailesi İzzetbegoviç'in dinî eğitim almasında da son derece etkili olmuştur. O *Tarihe Tanıklığım* eserinde; inanç dünyasının oluşmasında annesinin çok büyük etkisinin olduğunu, dindar bir aileden gelmesine rağmen 15 yaşlarında inancına dair tereddütler yaşadığını belirtmiştir. Bu tereddütler sebebiyle o zamanki arkadaşları ile komünizm ve ateizm hakkında yoğun tartışmalar ve okumalar yapmıştır. Komünist propagandanın yoğun olduğu ve birçok hocasının komünizm savunuculuğunu yaptığı bu dönemlerde, komünizmin tanrı tasavvurunun yanlış olduğuna ve esasında komünizmin de faşizm gibi baskıcı bir rejim olduğuna karar vermiştir. Böylece inancına iki üç yıllık bir "sallantıdan" sonra geri dönmüştür. Fakat bu sefer atalarından devraldığı bir inancı değil, yeni baştan edinilmiş, birçok sorgulamadan sonra ulaşılmış bir inancı benimsemiştir. Bu tarihten sonra İzzetbegoviç, bu inancını hiç kaybetmemiştir (İzzetbegoviç, 2003: 11-12). Tüm bu süreç boyunca ailesi ona destek olmuş ve fikrî gelişimine katkı sağlamıştır.

İzzetbegoviç'in lider karakterinin oluşmasında da ailesinin etkisi söz konusudur. Gittiği her yerde lider konumunda olan ve dedesinin etkisini üzerinde taşıyan İzzetbegoviç; karakter olarak dışa dönük ve iletişime açık annesinden ziyade saygı-değer, sözü dinlenir ve karizmatik biri olan babasından çokça etkilenmiştir. Genel olarak iyi bir aile terbiyesi gören İzzetbegoviç, çocuklarına da bu terbiyeyi aşılamış, böylece her konuda olduğu gibi bu konuda da ailesine bağlılığını sürdürmüştür. Tüm bunların yanı sıra 1983–1988 yılları arasında İzzetbegoviç hapis hayatı sürerken en büyük destekçisi çocukları olmuş ve umudunu kaybettiği zamanlarda çocuklarından gelen mektuplar, kendisinin hayata tekrar tutunmasına vesile olmuştur. Özellikle kızının yazdığı mektupların kendisi için zaman zaman yol gösterici olduğunu vurgulayan İzzetbegoviç'in, lider ve düşünce adamı olarak ortaya çıkmasında iyi bir aile terbiyesi almış ve bu terbiyeyi ailesine aktarmış olmasının etkisi fazlaca hissedilmektedir.

Genç Müslümanlar Örgütü

Müslümanlar, Osmanlı dönemi sonrasında Bosna Hersek'de her daim temsil ve örgütlenme sıkıntısı yaşamışlar ve bunun bedelini çok ağır bir şekilde ödemişlerdir. Bunun en somut örneği Mehmet Spaho'dur. Yugoslavya Krallığı döneminde Müslümanların, nüfus bakımından yeterli sayıya sahip olmalarına rağmen yönetimde temsil edilememesi sebebiyle Mehmet Spaho, Yugoslavya Müslümanlar Örgütü'nü kurmuş ve bu örgüt ile birlikte Mehmed Spaho, bölgedeki Müslümanların lideri hâline gelmişti. Fakat 1939 yılında Mehmed Spaho'nun bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Müslümanlar lidersiz kalmıştı. Bu süreç zarfında Müslümanlar üzerindeki baskı artarak devam etmişti. Böyle bir ortamda birkaç lise ve üniversite talebesi bir araya gelerek bölgedeki Müslümanların durumlarına yönelik tartışmalar yapmaya başlamışlardı. İzzetbegoviç henüz 16 yaşındayken bu talebelerden Tarık Muftić, Esad Karadović, HusrevBaşagić ve Emin Granov ile tanışarak ya-

pılan tartışmalara ve toplantılara katılmaya başlamıştı. Bu durum İzzetbegoviç'i genç yaşında Bosna'da ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Müslümanların problemlerine dair okumaya, tartışmaya ve yazmaya sevk etmiştir. Özellikle İzzetbegoviç ve arkadaşları Metiljeviç'in *Gerçeklerin Işığında İslam* ve Osman Nuri Hadziç'in *Muhammed ve Kur'an* eserlerini şevkle defalarca okumuşlardır. Bunların yanı sıra Mostar'da bulunan bir yayınevi tarafından çıkarılan kitapların tamamını düzenli olarak takip etmişler ve bu kitaplar üzerine tartışmalar yaparak metinler kaleme almışlardır (İzzetbegoviç, 1994: 40). Böylelikle İzzetbegoviç genç yaşlarında İslam'ın temel problemleri üzerine çıkan yazıları okuyarak bu konu üzerine kafa yormuştur. Nitekim kendisi sonraları bu konuyu işleyen müstakil eserler de yazmıştır.

İzzetbegoviç'in dâhil olduğu çevre gittikçe genişlemiş ve 1941 yılının Mart ayında 50 kişinin katılımıyla Genç Müslümanlar teşkilatının kuruluş toplantısını yapmıştır. Fakat bu toplantıdan 15 gün sonra 2. Dünya Savaşı'nın çıkması örgütün kurulması için gerekli olan resmî işlemlerin yarım kalmasına sebep olmuştur. Bu toplantı Müslümanların ileriye yönelik nasıl bir yol takip etmeleri gerektiği noktasında yol gösterici olmuştur. Savaş döneminde yeni kurulan Ustaşa yönetimine tabi olmak istemeyen Genç Müslümanlar bir dönem Mehmed Hadziç Efendi'nin başında bulunduğu *El Hidaye* cemiyetinin çatısı altına girmişlerdir. Fakat Genç Müslümanlar, cemiyetinin pasif duruşu nedeniyle *El-Hidaye*'ye eleştirel bir tavır almışlar ve 2. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu faaliyetlerin başında dinî baskı altına almaya çalışan komünist yönetime karşı muhalefet etmek gelmiştir. Bu faaliyetlerin birinde Genç Müslümanlar rejime karşı seslerini yükseltmek maksadıyla yaklaşık 1000 kişi ile toplanmış ve rejimi protesto etmişlerdir (İzzetbegoviç, 1994: 42). Bu protestodan sonra tutuklamalar başlamış ve İzzetbegoviç de 1946-1949 yılları arasında tutuklanarlardan biri olmuştur. İzzetbegoviç hapishaneden çıktığında

Miladi Müslümanlara yönelik operasyonlar hız kazanmış ve 1950–51 yılları arasında Miladi Müslümanlar fiilî olarak son bulmuştur. Fakat bu tarihten sonra Müslümanların gerçekleştirdiği her türlü eyleme Miladi Müslümanlar temel teşkil etmişler ve Bosna’da ortaya çıkan her türlü fikrî ve siyasi akımın arka planını oluşturmuşlardır. Nitekim 1991 yılında kurulan SDA Partisi’nin yönetici kadrosunda bulunan kişilerin birçoğu zamanında Genç Müslümanlar Örgütü’nde İzzetbegoviç ile birlikte rol almış kişilerdir.⁴

İzzetbegoviç’in siyasetçi ve düşünür olarak sergilediği her türlü davranışın arka planında Genç Müslümanlar Örgütü’nü görmek mümkündür. Çünkü İzzetbegoviç; adalet, hakkaniyet, sorgulayıcılık, özgürlük gibi birçok ilkeyi Genç Müslümanlar Örgütü’nde yaptığı okumalarda, konuşmalarda ve tartışmalarda kazanmıştır. Bu dönem onun için İslam’ın temel problemlerinin ne olduğu sorusunun bir kaygı olarak zihnine düştüğü dönemdir. Bunun yanı sıra bu dönem Aliya İzzetbegoviç için faşizm ve sosyalizm üzerine yoğun okumaların yapıldığı dönemdir. Her ne kadar İzzetbegoviç bu örgüte üyeliğinin bedellerini ödemek durumunda kalsa da Genç Müslümanlar Örgütü, İzzetbegoviç’in “sosyal sermayesini” ve “zihinsel sermayesini” oluşturmuştur.

Hapishane Hayatı

İlk bakışta olumsuz gibi görünmesine rağmen İzzetbegoviç’in hapiste geçirdiği süreler entelektüel birikimine katkı sağlamıştır. Bu dönemde edindiği tecrübeler, onun yazarlık ve siyaset hayatını beslemiştir. Dünya’nın her yerinde okunan eserlerinin bir kısmını hapishanedeki okumalarından ve tuttuğu notlardan oluşturmuştur. 1946–1949 ve 1983–1988 yıllarını hapishanede geçiren İzzetbegoviç, özellikle ikinci kez hapishane hayatıyla karşılaştığında birçok insan tanımıştır.

4 Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak için Münir Gavrankapetanoviç’in İmtihan Alevinde adlı eserine bakmak mümkündür.

Çünkü bu dönemde katillerle aynı bölümde kalan İzzetbegoviç hukuk fakültesini bitirmiş olması sebebiyle her mahkûmun öyküsünü dinleyerek onlara mahkûmiyetlerinde izleyecekleri yolu tarif etmiştir. Bu durum onun, birçok insanı hayat hikâyeleri ile birlikte tanımasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra o, hapis hayatında hiçbir zaman boş durmayarak aklına gelen her şeyi not almış ve bu notları bir araya getirerek *Özgürlüğe Kaçışım: Hapishane Notları* başlığında müstakil bir eser olarak yayımlatmıştır. Ahlaktan siyasete, felsefeden tarihe kadar birçok konudaki düşüncelerini aktardığı bu eser, sonraki dönemlerde İzzetbegoviç'in bilgi birikimini sergilediği temel eser olarak değerlendirilmiştir.

Hapishane hayatı İzzetbegoviç'in düşünce dünyasına katkılarının yanı sıra olgunlaşmasına da vesile olmuştur. Bu süreçte adalet, sabır, iyi, kötü vb. kavramlar üzerine fazlaca düşünen İzzetbegoviç, bu kavramları gerçek manasıyla hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu süre zarfında, günümüzde birçok yazarın entelektüelliğin ilkelerinden olduğunu bildirdiği tutarlılık ilkesinden de taviz vermemiştir. Öyle ki ikinci kez mahkûm edildiği dönemde bağışlanma istediği takdirde salıverileceği bilgisine haiz olmasına rağmen bunu hiçbir zaman yapmamış ve davasını savunmuştur. Nitekim bu tavrı gösterme istikrarı, onu bir düşünce ve siyaset adamı olarak günümüze taşımıştır.

Elbette İzzetbegoviç'in düşünce dünyasının oluşumunu sadece dış faktörlere bağlamak mümkün değildir. Ele alınan tüm bu faktörlerin yanı sıra İzzetbegoviç'in öğrenme ve mücadele etme noktasında inisiyatif göstermesi, başka bir anlamda geleceğin İzzetbegoviç'i olmaya talip olması, onun bir düşünür olarak tarih sahnesine çıkmasına etki eden başat faktördür. Öyle ki kendisi henüz 18 yaşında Avrupa felsefesinin temel eserlerini ve komünizme dair eserleri okuma gayretini göstermiş ve bu tutkusunu hapishanede dahi terk etmeyerek okumayı ve üretmeyi bir yaşam tarzı olarak benimsemiştir.

Bir Düşünce Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç

Türkiye’de daha çok Bosna kurtuluş savaşının lideri ve geçmiş dönem Bosna Hersek Cumhurbaşkanı olarak tanınan Aliya İzzetbegoviç’in düşünür olma özelliği, siyasetçi ve liderlik yönüne nispeten ihmal edilmiştir. Hâlbuki onun düşünce adamlığı yönü, lider ve siyasetçi yönünden önce gelir. Çünkü onun liderliği ve siyaset yapma tarzı, ahlaki ilkelerle şekillendirdiği bilgi birikimine yani düşünce adamlığına dayanır (Akın, 2010: 102). Bu yönüyle onun her eylemi düşünce adamlığı ile ilintilidir. Bu sebeple onu hem bir siyasetçi, hem bir lider, hem de bir birey olarak doğru bir şekilde anlayabilmemiz için onun bir düşünür olarak benimsediği temel ilkeleri ve bu ilkeler doğrultusunda nasıl bir düşünce adamı olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

Düşünür, yazar ve en genel anlamıyla entelektüel olabilmenin temel koşullarından biri, bir kaygıya veya bir derde sahip olmaktır. Ancak, akıp giden dünyada bir şeylerin yolunda gitmediğini düşünen, hissedeni kişi düşünce adamı olma yolunda çaba sarf eder. Bu anlamıyla düşünce adamı veya entelektüel her şeyden önce bir şeylerin yolunda gitmemesinden dolayı rahatsız olan kişidir. Bu rahatsızlık beraberinde mesuliyet getirir ve bu noktada düşünce adamı harekete geçerek düşünme, okuma ve yazma yoluyla bir şeylere müdahale etmeye çalışır. İzzetbegoviç de gerek eylemlerinde gerekse de ortaya koyduğu eserlerinde, rahatsızlıklarını dillendirerek, çözümüne dair kaygılandığı problemlere müdahale etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda müdahale etme çabasının sonuçlarına da katlanmıştır. İzzetbegoviç’in bir kaygıya binaen kaleme aldığı *İslam Deklarasyonu* eseri ve bu eser sebebiyle 3 yıl mahkûmiyet dönemi geçirmesi, bu durumun en somut örneğidir. Onun iki temel kaygısı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birisi, kendisinin ve halkının özgür olmayışıdır. İzzetbegoviç, kendisini rahatsız eden bu durum ile henüz lise yıllarında dertlenmiş ve Genç Müslümanlar Örgütü’ne üye olarak Müslüman halkın hak ve özgürlükleri için mücadele etmiştir.

Diğer kaygısı ise eserlerinden çok rahat bir şekilde anlayabileceğimiz üzere İslam dünyasının geri kalmışlığıdır. Bu kaygıya binaen İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu* ve *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitaplarını yazmış ve gittiği her Müslüman ülkede bu edindiği kaygıyı anlatarak, dertlendiği problemlerin aşılması noktasında çözüm önerileri sunmuştur.

Birçok örnekle destekleyebileceğimiz İzzetbegoviç'in bu yönünü hayatının tamamına genellemek mümkündür. Çünkü o, sadece belirli koşullarda hayata dair duyduğu kaygıyı dillendirmekten ziyade edindiği kaygılarını bir duruş olarak ömrünün sonuna kadar taşımıştır.

İzzetbegoviç'in sahiplendiği kaygı, körü körüne benimsenmiş bir kaygı değildir. Bu kaygı, eleştirel bir gözle edinilmiş bir kaygıdır. Onun eserlerini ve hayat hikâyesini incelediğimizde sorgulayıcı ve eleştirel bir yapıda olduğunu gözlemlememiz mümkündür. 15 ve 16 yaşlarında inancını sorgulamaya başlaması ve bu sorgulama sürecinin iki yıl sürmesi onun toplumsal hafızada en sorgulanamaz olan hususları dahi sorgulayabildiğinin göstergesidir (İzzetbegoviç, 2007: 14). Yine Ustaşa ve Yugoslavya yönetiminde, sistemin işleyişine yönelik bir tavrının olması ve sistemi eleştirmesi, bu özelliğinin bir sonucudur. İzzetbegoviç, sadece içinde yaşadığı siyasal sistemi değil, birçok kişi tarafından kutsal olarak kabul edilen ulema geleneğine de eleştirel yaklaşmıştır. Ulemanın sosyal hayattan el çekmesini ve pasif bir konumda yer almasını her daim eleştiren İzzetbegoviç, bu bağlamda Müslüman camianın bir kısmını karşısına alma pahasına sorgulayıcılık ilkesinden vazgeçmemiştir.

İzzetbegoviç'in hayatının bütününe yaydığı eleştirel tavrını eserlerinden de okumamız mümkündür. Onun, eserlerinde hem Doğu hem de Batı düşünce dünyasını eleştirmesi, *İslam Deklarasyonu*'nda İslam'ın geri kalmasına sebep olan mistik ve rasyonel İslam anlayışlarını eleştirmesi ve en temelde bir eserinde kendisini eleştirmesi (İzzetbegoviç, 2007: 30) onun eleştiriciliği ve sorgulayıcılığı bir hayat ilkesi olarak benimsediğinin göstergesidir.

İzzetbegoviç'in sorgulayıcılığa ve eleştirel düşünceye son derece önem vermesi, aslında onun özgürlüğe düşkünlüğünün bir sonucudur. Çünkü o, en temelde kendisini tahakküm altına alabilecek ve özgürlüğünü kısıtlayacak her türlü dünyevi iktidarı sorgulamasına konu edinmiştir. Çünkü ona göre insanları varlık âleminden ayıran şey özgürlüktür (Akın, 2008). Bu doğrultuda özgürlük, onun için insan hayatının tamamına yayılması gereken bir ahlaktır. Eserine *Özgürlüğe Kaçışım* adını veren ve her uygun koşulda özgürlüğe olan vurgusunu yineleyen İzzetbegoviç, *Konuşmalar* adlı eserinde özgürlüğün hayata anlam katan şey olduğunu ve zor şartlarda sergiledikleri Bosna savaşındaki mücadelelerine ışık tuttuğunu belirtmiştir (İzzetbegoviç, 2008: 235).

İzzetbegoviç'in özgürlük tutkusu sadece kendisi ya da kendi milletine yönelik bir tutku değildir. Ona göre özgürlük her insanın hakkıdır. Bu yönüyle İzzetbegoviç, özgürlük anlayışını ahlaki bir temel üzerine konumlandırır ve bu ahlakilik beraberrinde adalet ilkesini getirir. Bu sebeple hiçbir zaman etnik ve dinî çoğulculuğun olduğu Bosna Hersek topraklarında kendi inancının gereği olan bir yönetim biçimini önermez. Her kesimin özgürce yaşayabileceği demokratik ve barışçıl bir yönetim şeklinin temini için mücadele verir (İzzetbegoviç, 2008: 15-35). Onun özgürlük bahsine eserlerinde ayrıca değinmiş olması ve özgürlüğü insani vasfın temel özelliklerinden görmesi, özgürlüğe verdiği önemi destekler niteliktedir.

İzzetbegoviç'in düşünce adamı olarak benimsediği ilkelere bir diğeri tutarlılıktır. Onun, hem eserleri ile fikirleri arasında hem de düşündükleri ile eylemleri arasındaki tutarlılığının temel sebebi, genç yaşlarında edindiği kaygılarını bıkmadan usanmadan taşımasından gelmektedir. Genç Müslümanlar Örgütü'nde yer almaya başladığından beri sorduğu "Müslümanlar neden geri kaldı?" sorusu, bu soruya bulduğu cevapları arama aşamasındaki isteği ve çözümleri sunma tutkusu ölümüne kadar devam etmiştir. Fikrî yapısındaki bu tutarlılık, İzzetbegoviç'i, düşündükleri ile eylemleri arasında-

ki tutarlılığa götürmüş ve o bu tutarlılığı ahlaki bir ilke olarak hayatının tamamına nüksettirmiştir. Öyle ki İzzetbegoviç, hayatının en sıkıntılı dönemini yaşadığı hapisane dönemlerinde bu özelliğinden taviz vermemiş ve af dilekçesi imzalaması karşılığında hapishaneden çıkabileceği vaadine rağmen dilekçeyi imzalamayarak düşündüklerinin ve yazdıklarının arkasında durmuştur (İzzetbegoviç, 2003a: 66). Onun tutarlılığının en somut ve çarpıcı örneklerinden bir diğeri de tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen Saraybosna duruşmalarıdır. Bu duruşmalarda İzzetbegoviç, kendisine itham edilen suçların her birine, savunduğu fikirlerden ödün vermeden, 14 yıllık mahkûmiyeti göze alarak cevap vermiştir (İzzetbegoviç, 2007: 30-45).

Onun hem sosyal hayatındaki hem de fikrî dünyasındaki tutarlılığı bir ölçüde sentezci bir yaklaşımı benimsemesinden gelmektedir. Yani o, hiçbir zaman bir tarafın adamı olmayı tercih etmemiş ve kendine has bir yol tutmayı tercih etmiştir. İzzetbegoviç'in ortaya koyduğu üçüncü yol olarak bilinen kuramına bakıldığında onun sosyal bilimler alanında başarılı bir senteze ulaştığını görmek mümkündür. O sentezci yaklaşımını en belirgin hâliyle *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserin de ortaya koymuştur. Bu eserde temelde Doğu ile Batı'nın sentezinden yola çıkarak ortaya koyduğu üçüncü yol kuramının yanı sıra, idealizme ait olan unsurlar ile materyalizme ait olan unsurları değerlendirmeye alarak bu unsurların sentezlerine ulaşır. Ona göre en temel sentez, ruh ile bedenin sentezi olan insandır. İzzetbegoviç'in bu sentezci yaklaşımını en somut örneğini "zıddiyetler cetvelinde" görmemiz mümkündür (İzzetbegoviç, 2003: 20). O, bu cetvelde materyalizm ve idealizme dair ulaştığı sentezlere yer verir.

Aliya İzzetbegoviç'in, tespit etmeye çalıştığımız bu ilkelere hepsi birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir ve onun yaşamının bütününe sirayet etmiştir. Bu durumun temel sebebi, onun tüm bu özelliklerini tek bir kaynağa dayandırmasıdır. Bu kaynak Kur'an-i Kerim'dir. Bu doğrultuda İzzetbegoviç'i tek

bir cümle ile ifade etmeye çalışacak olursak onun İslami bir hayat sürmeyi amaçlayan ve insanlığa bunu öğütleyen, bunu yaparken de İslam'ın özüne dönülmesi gerektiğini düşünen birisi olduğudur. Onun özgürlük, adalet, hoşgörü, bağımsızlık taleplerinin tamamını ve verdiği fikrî ve fiili mücadeleyi onu tanımlayan bu cümle ile değerlendirmek gerekir.

Aliya İzzetbegoviç'in düşünce dünyasının özelliklerini sıralarken amacımız, onun hatadan münezzeh ve mükemmel yakalamış bir düşünce adamı olduğunu ifade etmek değil, onun ihmal edilen düşünce adamlığı yönünün esasında bizim düşünce dünyamız açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktır. Çünkü İzzetbegoviç, her şeyden önce bir insandır ve hataları ile birlikte var olmuştur. Hatta onu düşünce adamlığından uzaklaştıracak yegâne şey, onu kahramanlaştırarak metafizik boyuta taşımak ve böylelikle bir düşünce adamı olarak onu verdiği eserlerden ayrı değerlendirmek olacaktır. Bu sebeple İzzetbegoviç'inde bir lider, siyasetçi ve düşünce adamı olarak eleştirilebilecek birçok yönünün olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Nitekim İzzetbegoviç; gerek Dayton Antlaşması'nı imzalaması, gerek II. Dünya Savaşı'ndaki tutumu, gerekse de ulema eleştirisi yapması sebebiyle çok kere haklı ya da haksız yere eleştirilmiştir.

Sonuç

İzzetbegoviç hem bir siyasetçi hem de bir düşünce adamı olarak tarih sahnesinde yerini almış ve vefatı ile birlikte üstlendiği rolü tamamlamıştır. Her şeyden öte onun bir halkın kurtuluşu için mücadele vermesi ve fikrî anlamda zihnindeki bazı sorulara cevap arayışı anlamlı ve takdir edilmesi gereken bir çabadır. Daha doğru bir ifade ile o, yerine getirmek zorunda olduğu vazifeleri ve sorumlulukları başarılı bir şekilde taşımaya çalışmıştır. En azından bıraktığı eserlerinden ve siyasal pratiklerinden, bu sonuca ulaşmak mümkündür. Bu ise ancak içinde bulunduğu hâkim paradigmaların tahakkü-

münden kurtulmaya çalışması ile mümkün olmuştur. Bu açıdan o, hem kendi toplumunun gündemini takip etmiş hem de mevcut kültürel ortamın iki kutuplu yapısını aşmaya çalışmıştır. Çünkü yeni bir yol arayışının temel kaidesi olan kendi toplumuna yabancılaştırmadan evrensel diye kabul edilen fikrî eğilimleri aşmaya çalışmaktır ve o bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu açıdan onun bilgi ve toplum ile olan ilişki biçimi bizim düşünce dünyamız açısından son derece önemlidir. Bu sebeptendir ki biz bu makalede onun nasıl bir toplumsallaşma süreci yaşadığını ve bilgi ile ilişkisinin ne düzeyde olduğunu kaleme almaya çalıştık.

İzzetbegoviç'i ele alışımızda altını çizmemiz gereken birkaç önemli husus vardır. Bunlardan birincisi, İzzetbegoviç'in yaşadığı dönem ve tarihsel koşullar ile değerlendirilmesi gerektiğidir. O, Doğu ve Batı bloğu şeklinde keskin ayrımların olduğu bir dönemde, Doğu bloğu olarak adlandırabileceğimiz sosyalist sistemin içinde bir Müslüman olarak yaşamıştır. Bu tarihsel koşullar, esas itibarıyla onun sınırlarını oluşturmaktadır. Hiç kimsenin kendi tarihsel koşullarını aşamayacağı gibi İzzetbegoviç'inde bu sınırları aşma imkânı yoktur. Bu sebeple günümüzde ya da bundan bir asır sonrasında İzzetbegoviç'in fikirlerinin önemli olmadığı düşünülebilir. Fakat onun kendi döneminde, üçüncü bir şıkkın akla gelmediği bir kutuplaşma hâlinde "üçüncü yol" fikrini ortaya atması, onu düşünce adamı olarak ezber bozucu olduğunun ve kendi tarihsel koşullarının ötesinde bir şey söylemeye çalıştığının göstergesidir. Bu sebeple İzzetbegoviç'i okurken her şeyden önce yaşadığı dönemi ve kendisinin sınırlılıklarını hesaba katarak, dönemi aşmaya çalışan bir düşünür ve siyasetçi olarak okumamız gerekmektedir. Diğer bir nokta, İzzetbegoviç'in hem bir siyasetçi ve eylem adamı hem de bir düşünür olmasıdır. Onu, sadece entelektüel olarak nitelendirmemize imkân vermeyen temel noktalardan birisi burasıdır. Çünkü günümüze kadar hem siyasetçi hem de düşünce adamlığı kimliğini aynı anda taşıyan çok az insan var olagelmıştır. Devlet yönetiminin te-

orisyenliğini yapan Platon bile kendisine küçük bir yerin yönetilmesi fırsatı verildiğinde, yöneticiliği eline ayağına bulaştırmış ve ilk fırsatta yöneticilikten kaçmıştır. Genel itibari ile entelektüeller, masa başında çalışmalar yaparak siyaseti, yöneticiliği, hayatı, insanı tanımlamaya çalışmışlar; fakat eylem noktasında eksik kalmışlardır. Siyasetçiler ise sürekli eylemi öncelemeleri sebebi ile düşünce adamlığı yönlerini ihmal etmişlerdir. İzzetbegoviç'in kişiliğinde bu ikiliğin ortadan kaldığını görmek mümkündür. Kendisi hem bir siyasetçiden öte halkının kurtuluşunda lider rolü üstlenmiş, hem de kendi dönemini aşan sentezler yaparak düşünce adamlığı yönünü ortaya koymuştur. Onun kendi halkı tarafından *bilge kral* olarak adlandırılmasının sebebi budur. Ortaya koyduğumuz bu düşünceyi bir adım daha ileri taşıyarak İzzetbegoviç'in birçok entelektüelde ve düşünce adamında eksikliğini hissettiğimiz teori pratik uyumunu sağlamaya çalıştığını söylememiz mümkündür. Diğer bir husus ise onun Doğu Batı arasında bir düşünce adamı olduğudur. O, hem Doğu hem de Batı düşünce dünyasından kompleksiz bir şekilde beslenmiş ve iki düşünce dünyasının sentezine gidebilmiştir. Bu sebeple gerek onun ortaya koyduğu üçüncü yol fikrinden gerekse beslendiği kaynaklardan yola çıkarak sentezci bir düşünce adamı olduğunu söylememiz mümkündür. İzzetbegoviç hakkında belirtmemiz gereken en önemli husus, onun hem sentezciliğinde, hem üçüncü yol fikrinde, hem de tüm yapıp ettiklerinde İslam'ın belirleyici olduğudur. O, ortaya koyduğu bütün düşünceleri İslami bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Ona dönemini aşma noktasında imkân veren temel noktada burasıdır. İzzetbegoviç, en genel manasıyla tarih aşırı bir bakış ile ele aldığı konuları incelemesi sebebiyle kendi dönemini aşma girişiminde bulunabilmiştir.

Kaynakça

- Akın, Mahmut H. (2006), "Aliya ve Savaş Ahlakı", Tezkire, Sayı: 42, Ankara, s. 221-226.
- Akın, Mahmut H. (2008), "Aliya İzzetbegoviç'in Entelektüel Mirası", Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu, (11-12 Ekim 2008), İstanbul.
- Arslan, Adem Yavuz, (2003), Aliya İzzetbegoviç, İslam'ın Batılı Yüzüydü, Aksiyon, Sayı: 464, s. 45-50.
- Davutoğlu, Ahmet, (1996), "Aliya Modeli ve Bosna'daki Liderlik Yapılanması", Aksiyon, Sayı: 94, s. 38-40.
- Gavrankapetanoviç Münir (1993) İmtihan Alevinde (çev. Ataullah Sadak) İstanbul: Pınar Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya, (2003a), Tarihe Tanıklığım (çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya, (2003b), Doğu ve Batı Arasında İslam, (çev. Salih Şaban). İstanbul: Nehir Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya, (2006), Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar (çev. Hasan Tuncay Başoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya, (2007). İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, (çev. Rahman Ademi). İstanbul: Fide Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya, (2008). Konuşmalar (çev. Fatmanur Altun, Rıfat Ahmetoğlu). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Malcolm, Noel, (1999), Bosna, (çev. Aşkın Karadağlı), İstanbul: Om Yayınları.